

BRIEF AAN ISAAC

Aan mijn grootmoeder – ik kan het voelen

Proloog

Mei 1945

Nu ik nog maar één stap moet doen om boven te komen, gaat er een golf van emoties door me heen. Geluidloos herhaal ik de woorden die uit de stoffige luidsprekers van de radio kwamen: 'De oorlog in Europa is voorbij! De nazi's geven zich onvoorwaardelijk over.' Met handen die niet aan mijn lichaam vast lijken te zitten reik ik naar de deur, en met bevende vingers pak ik de koude, roestige klink beet. Meer dan een derde van mijn leven was het oorlog, en ik kan me niet eens herinneren dat ik ooit vrij was. Ik weet niet meer of ik oud genoeg was om te begrijpen wat het concept vrede inhield, voordat het verdween.

De houten deur kiert open, als de eerste ochtendgeeuw na een lange nacht. Het daglicht valt binnen en ik word erdoor verblind.

We hebben zoveel lange uren in duisternis geleefd dat de zon nu uitbundig en eeuwig lijkt te schijnen. Op mijn twintigste denk ik de wereld eindelijk waar te nemen zoals hij zou moeten zijn als je hem voor de allereerste keer ziet.

De kleuren om me heen zijn levendig en schitterend: dichte bladertrossen bungelen aan boomtakken, sappig gras reikt omhoog uit net ontdooide aarde. De wolkeloze hemel vertoont alle kleuren van een pauwenveer, ze lopen langs en in elkaar over tot een goddelijke tint blauw die op een foto of schilderij nooit tot zijn recht zou komen. Overal is schoonheid, en de eerste frisse ademteug belooft een nieuw verhaal.

Er zijn ongetwijfeld mensen die dit moment zien als toegang tot de hemelpoort. Anderen zullen zeggen dat we uit de diepten van de hel aan het ontkomen zijn. Ik weet niet of we ons gevoel voor tijd zijn kwijtgeraakt toen we gevangenzaten in het donker, en de minuten, uren, dagen, weken, maanden, jaren niet meer konden bijhouden. Of is de tijd toen eenvoudig stil blijven staan?

Ooit is me verteld dat ik niet thuishoorde in deze wereld, dat die was bestemd voor een bepaald soort mensen, een soort die werd gekenmerkt door wat slechts één paar ogen kon zien.

Misschien ben ik blind geweest, maar nu is mijn blik helder. Dit is mijn wereld, en ik ben de enige die beslist wat er in gebeurt.

Omdat ik mijn eigen lot bepaal.

Hoofdstuk 1

Mei 1941

SOFIA

Op de eerste ochtend van een nieuwe maand heb ik altijd het gevoel dat die erkentelijkheid verdient: we mogen blij zijn dat we twaalf keer per jaar zo'n nieuwe start beleven. Maar toch spreekt niemand dat ooit uit, omdat het leven wentelt als een wagenwiel, almaar doordraait, tot het bij een heuvel komt en vaart verliest.

Mijn ogen worden moe van het staren naar de kalender. Het is er een die ik zelf zorgvuldig op een vel papier getekend heb, door lijnen langs de rand van een schoolboek te trekken. Mijn lerares heeft ons uitgelegd dat het belangrijk is om datums bij te houden. Ze zegt dat het ons helpt om productief te zijn. Dit is de derde maand dat ik dat probeer, maar in de vakjes voor de dagen van de afgelopen twee maanden staan alleen maar rode kruisjes. Ik zou het liever druk hebben. Nu ik geen plannen voor de nabije toekomst meer heb, vraag ik me af of het wel zin heeft om een kalender bij te houden. Ik kan de dagen tot het einde van de oorlog toch niet aftellen.

Toch vragen de lege vakjes er gewoon om, om er iets in te schrijven, een gebeurtenis of iets speciaals dat ik niet moet vergeten. Morgen is het vrijdag, en sabbat... Of dat zou het voor ons moeten zijn. We hebben het bij ons thuis niet vaak over die

feestdag, en we vieren hem ook niet meer, al zo lang ik me kan herinneren. Maar toch hoort hij thuis op de kalender.

Met een hand die een beetje bibbert, schrijf ik het woord letter voor letter in het vakje van morgen. De op- en neerhalen van mijn handschrift vormen hoekige ribbels en randen, omdat ik voortdurend gespannen ben. De sabbat verdient het om genoteerd te worden. Als mijn ouders het ook zouden opschrijven, zouden ze misschien wat vaker stilstaan bij de manier waarop we met onze tradities omgaan.

Ik trek het laatje van mijn gammele bureau open en laat mijn potlood bij de andere vallen. Maar het tikgeluidje hoor ik niet, door een luid geroezemoes beneden dat klinkt alsof er een paar mannen met elkaar aan het praten zijn. Ik wist niet dat we zo vroeg al bezoek verwachtten.

De stem van papa klinkt anders, komt niet zoals gewoonlijk boven de andere stemmen uit. Zelf zegt hij altijd dat zijn stemgeluid niet krachtiger is dan dat van anderen, maar dat hij hen overstemt met zijn unieke bariton, die klinkt als het rommelen van de donder.

Ik pak mijn kamerjas van mijn met ambachtelijk houtsnijwerk versierde hemelbed en sla de warme stof om mijn schouders. Voorzichtig draai ik de knop van de deur om en trek hem net ver genoeg open om erdoorheen te kunnen glijpen. Ik sluip over de uitgesleten bruine vloerdelen van mijn slaapkamer de gang in, die naar een eiken trappenhuis leidt. De leuning is schoon, maar voelt altijd plakkerig aan door het vernislaagje dat erop is aangebracht tijdens het laatste onderhoud aan onze achttiende-eeuwse familieboerderij. Dat was lang voordat ik geboren ben, maar dit huis is van generatie op generatie overgegaan binnen de familie van mijn moeder. Mijn betovergrootvader heeft het ooit gebouwd.

De eerste trap piept en kraakt zo hard dat ze me zouden kunnen horen, maar op de tweede liggen bruinrode tapijttegels. Daar zou ik de hele dag op en neer kunnen rennen zonder dat iemand ooit

een piepje hoorde. Ik heb me daar zelfs vaak verstopt, achter de welving in de witgekalkte muur, om de gesprekken in de woonkamer af te luisteren. Die waren lang niet altijd voor mijn oren bestemd, maar ik weet liever wat er aan de hand is dan in het duister te tasten.

Ik heb mijn lichtgroene pyjama nog aan en de klitten nog niet uit mijn lange, weerbarstige, kastanjebruine haar geborsteld, maar ik moet meer weten over wat er een paar stappen bij me vandaan aan de hand is.

‘U moet begrijpen dat ik mijn patiënten niet zomaar in de steek kan laten, heren, alleen omdat jullie het vragen.’

Mijn vaders stem klinkt anders. Misschien omdat hij Duits spreekt in plaats van Pools, hoewel we alle drie goed met Duits uit de voeten kunnen, tenminste, sinds Duitsland ons land een paar jaar geleden heeft bezet. Onder elkaar, en ook met de mensen uit het dorp, spreken we nog steeds Pools. Ik zou niet weten waarom we een andere taal zouden moeten gebruiken, ook al omdat de Duitsers het niet nodig vinden om in onze taal te spreken.

‘Ik ben de huisarts hier in Oświęcim, ik ben het aan de inwoners verplicht om hier te blijven. Ze hebben me nodig.’

Er valt een stilte die minuten lijkt te duren, al zijn het maar een paar seconden, voordat een van de andere mannen antwoordt geeft.

‘Natuurlijk, Herr Amsler, maar u moet weten dat we het zeer de moeite waard zullen maken. U bent immers de beste arts van de streek, en we hebben iemand van uw kaliber nodig. Bovendien zou u er uzelf, uw familie en uw land een grote dienst mee bewijzen.’

Ons land. Dat is een beladen term sinds de Duitsers Polen hebben ingelijfd en doen alsof het van hen is. Papa dient niet eens in het Poolse leger, laat staan in het Duitse. Dus ik begrijp niet wat hij anders zou kunnen doen om Polen te helpen dan de dorpsbewoners hier bij te staan.

‘Dat begrijp ik heel goed, maar ik sta erop dat u me de tijd geeft om met mijn vrouw te overleggen voordat ik u een definitief antwoord geef.’

Het zou nooit bij papa opkomen om weg te gaan, of erger nog, om zijn praktijk te sluiten, de praktijk waarin ook ik wil gaan werken, zodra ik mijn opleiding tot verpleegkundige heb afgerond. Dat zou hij nooit doen, wat deze mannen hem ook bieden. Ik weet zeker dat hij maar wat zegt om ervoor te zorgen dat ze weggaan.

‘Natuurlijk, Herr Amsler. Morgen komen we terug om uw antwoord te vernemen. Brengt u alstublieft onze beste wensen aan uw vrouw en dochter over. Nog een fijne dag.’

Stomme mannen. Alsof er nog zoiets bestaat als ‘een fijne dag’ in het door de nazi’s bezette Polen.

‘Dat zal ik doen, heren,’ antwoordt papa. ‘Dan laat ik jullie nu even uit.’

De voordeur valt met een oorverdovende klap dicht, en ik daal de trap verder af. Beneden staat papa met de knop van de deur stevig in zijn hand geklemd, en hij staart ernaar alsof hij door het dikke hout heen kan kijken. ‘Gaat het, papa?’ vraag ik zachtjes, om hem niet te laten schrikken.

Met hangende schouders draait hij zich naar me om. Hij is al gekleed om aan het werk te gaan, in een bruine tweedpantaloon, wit overhemd en zijn favoriete bruine stropdas met kleine witte stipjes. Maar zijn ogen staan bedroefd en hij heeft een rimpel tussen zijn wenkbrauwen; zo kijkt hij meestal niet wanneer hij ’s ochtends de deur uit gaat. ‘Wat heb je gehoord, Sofia?’

‘Genoeg om me af te vragen waarom er zo vroeg in de ochtend mannen bij ons aan de deur komen, en dan ook nog mannen die u vragen uw praktijk op te geven voor “ons” land.’

‘Het is ingewikkeld, *maty myszka*,’ zegt hij, en hij legt zijn hand op mijn schouder. Het is jaren geleden dat hij me zijn “kleine muisje” noemde. Ik ben nu zestien, bijna een volwassen vrouw.

‘Wie waren het?’ dring ik aan.

‘Niemand van wie ik zou willen dat jij je met hen bezighoudt. Maar nu moet ik je *matka* spreken. Ga je klaarmaken voor school, je komt nog te laat.’ Wat hij ook aan mama te vertellen heeft, het zal geen aangenaam gesprek worden.

Mijn maag draait zich om van ongerustheid. Papa laat bijna nooit zien dat hij zich zorgen maakt, maar nu staat er angst op zijn gezicht te lezen. Hij zal het gesprek wel in de slaapkamer willen voeren, zodat hij zeker weet dat ik het niet kan af luisteren. Hun brede garderobekast staat tussen mijn en hun slaapkamer in en houdt alle geluiden tegen.

Hij is al halverwege de eerste trap als ik naar de voordeur loop, omdat ik me afvraag of die mannen er nog zijn. Het smalle raampje naast de deur is beslagen. Ik wrijf erover met mijn elleboog en zie twee mannen in grijze uniformen, compleet met kniehoge, glanzend gepoetste zwarte laarzen en petten met grote kleppen op hun hoofd. Dit zijn geen mannen van de reguliere strijdkrachten. Ik kan zien dat ze belangrijker zijn, ook aan de Mercedes waar ze in stappen. We vermijden hier tot elke prijs contact met geüniformeerde mannen. Dat doen we al sinds ze meer dan anderhalf jaar geleden ons land binnengevallen zijn.

De auto keert en werpt stof en modder op als hij ons terrein verlaat. Ik weet niet hoe lang ik daar uit het raampje heb staan kijken. Soms denk ik dat het de enige manier is om een glimp op te vangen van de realiteit waartegen deze muren me beschermen.

Blijkbaar is het gesprek tussen mijn ouders niet best verlopen, want ik hoor dat hun slaapkamerdeur met kracht geopend en dichtgeslagen wordt.

‘Sofia, waar ben je?’ roept mijn moeder.

Ik klim de trap op, snel, want het klinkt alsof mijn moeder in mijn slaapkamer op me wacht. Met bonzend hart neem ik de laatste tree en dan loop ik naar mijn kamer. ‘Hier ben ik,’ zeg ik.

Ze is mijn bureau aan het inspecteren en bekijkt mijn kalender.

‘Wat is dit?’ Ze wijst naar het enige vakje waarin ik iets geschreven heb.

‘De sabbat... Dat is morgenavond en ik dacht...’

Mama pakt het papier van mijn bureau en houdt het voor zich alsof het een document is dat ons noodlottig zou kunnen worden. Ze zet grote ogen op en haar mond valt open. ‘Nee, nee, nee.’ Ze scheurt het papier in stukken, dan in kleinere stukjes, en in nog kleinere, en dan dwarrelen de snippers naar de grond en vormen ze een bergje sneeuw. Mama duwt haar korte kastanjebruine haar achter haar oren, zodat de roze tint van haar wangen zichtbaar wordt. ‘Er is geen sabbat meer. Daar doen we niet meer aan.’ Ze zegt het knarsetandend.

‘Maar in ons eigen huis mogen we toch doen wat we willen?’ vraag ik.

Mama knijpt haar geprononceerde wenkbrauwen samen en ze buigt haar hoofd naar voren. Ze kijkt me aan alsof ik aan iets schuldig ben. ‘Je weet heel goed dat dat niet zo is. Je vader is niet Joods, zoals wij, en het is niet juist dat we hem dwingen een feestdag van ons geloof te vieren.’

Haar antwoord komt aan als een stomp in mijn maag, en ik hap naar adem, kan alleen maar naar de papiersnippers tussen ons in staren. ‘Ze hebben ons al onze rechten afgenomen. Hoe kon ik dat vergeten,’ zeg ik. Ik sla mijn armen voor mijn borst over elkaar alsof ze mijn ergernis verdient. Maar dat is niet zo.

‘Je was het níét vergeten,’ zegt mama bits. Ze neemt mijn hand in de hare en knijpt erin. ‘Je bent boos, Sofia, en terecht, maar voorlopig moeten we vergeten wie we zijn en achter je vader blijven staan. Geloof me, we zijn nog niet ál onze rechten kwijt, en daar moeten we dankbaar voor zijn.’

Als ik zoekend naar medeleven naar het gezicht van mijn moeder opkijk, zie ik tranen in de hoeken van haar rode ogen. Ze brengt mijn vuist naar haar lippen en kust hem. ‘Waarom ben je dan kwaad op hem?’ vraag ik.

Ze schudt haar hoofd en blaast haar adem uit. 'Ik ben niet kwaad op je vader. Ik verafschuw de wereld waarin we leven, net als hij. Het enige wat ik kan doen is gehoorzamen, voor onze veiligheid.'

Ontkenning is als een glazen wand: je kunt erdoorheen kijken, maar erdoorheen breken is onmogelijk. Als ik toegeef aan mijn angst, zal die me van binnenuit aantasten. Ik moet me blijven richten op het heden.

Want we zijn veilig. Voorlopig, tenminste.